

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Game

Cesta do pevnosti Evropa

Bc. Martin Prokš

Diplomová práce

2020

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Martin Prokš**
Osobní číslo: **H16333**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Téma práce: **Game – migrace do pevnosti Evropa**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Ve své diplomové práci se student zaměří na fenomén migrace do Evropy po balkánské trase. Bude zkoumat proměny, kterými si tyto migranti na cestě procházejí a analyzuje vývoj a naplňování jejich představ o životě v Evropě. Při výzkumu použije zejména metody audiovizuálně zaznamenaných rozhovorů s migranty a etnografického sběru dat z pozice dobrovolníka neziskové organizace. Zároveň bude užívat observativní metody a analyzovat již existující prameny a záznamy z médií.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Baumann, Z. 2017. Cizinci před branami. Broken books

Dummett, M. 2016. O přistěhovalectví uprchlících. Praha: Filosofia

Ednan A., Scheu, H. Ch. 2011 Migrace a kulturní konflikty. Praha: Auditorium

Frühbauerová, P., Džestř, Hrubanová, K., Malířová, E. 2016. Lidé v pohybu: metodika pro práci s tématy uprchlictví a migrace. Praha: Junák – český skaut, Tiskové a distribuční centrum

Ivanová, K., Olecká I. 2010. Metodologie vědecko – výzkumné činnosti. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc

Mendel, M., Ostřanský, B. a Rataj, T. 2007. Islám v srdci Evropy: vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí. Praha: Academia

Petráň, T. 2011. Ecce homo: (esej o vizuální antropologii). Pardubice: Univerzita Pardubice

Szaló, C. 2007. Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)

Saïd, E. W. 2008. Orientalismus: západní koncepce Orientu. Praha: Paseka

Uherek, Z., Ošťádalová, Š., Hanousková, V., Gunter, V. 2016. Migrace: historie a současnost. Ostrava: PANT

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Oldřich Kašpar, CSc.

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání diplomové práce:

30. března 2017

Termín odevzdání diplomové práce:

30. března 2018

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 2.7.2020

Martin Prokš

Tato práce se skládá z textové a audiovizuální části.

Anotace

Výzkum se zabývá situací migrantů v Srbsku a Bosně a Hercegovině. Za pomoci empirického výzkumu je popsán přístup a vliv oficiálních a neoficiálních aktérů.

Klíčová slova

Balkánská trasa, migrace, uprchlické tábory

Title

Game – journey to the fortress Europe

Annotation

The research is focused on the situation of migrants in Serbia and Bosnia Hercegovina. With use of empirical research is described approach and influence of official and unofficial actors.

Key words

Balkan road, migration, refugee camps

Obsah

Úvod.....	7
1.....	Teorie
.....	8
2.....	Respondenti
.....	10
2.1 Omar.....	11
2.2 Godwin.....	11
2.3 Farhad.....	11
2.4 Baha s rodinou.....	12
4.....	Etická rizika
.....	15
5.....	Migrační trasy
.....	16
5.1 Trasa z Blízkého východu.....	16
5.2 Trasa z Afriky.....	17
6.....	Terén
.....	18
6.1 Balkán.....	18
6.2 Srbsko.....	18
6.3 Bosna a Hercegovina.....	19
6.4 Adaševci.....	20
6.5 Migrace na balkánské trase.....	20
7.....	Legislativa
.....	21
8.....	Policie
.....	23
9.....	Frustrace
.....	24
10.....	Pašeráci
.....	26
11.....	Audiovizuální příloha
.....	28
11.1 Kamera.....	29
12.....	Závěr
.....	30
Bibliografie.....	32

Úvod

Když se v roce 2015 začal široce používat pojem „migrační krize“, málokdo byl schopen předpovědět přesný vývoj a následky. Záběry v televizním zpravodajství s bezpečným odstupem zobrazovaly nepřehlednou masu válečných uprchlíků, přistěhovalců, ekonomických migrantů, vetřelců. Všechno se mi zdálo silně zbarvené politickou diskusí o motivech a záměrech dehumanizovaného zástupu lidí, kdy se dva hlavní názorové tábory obviňovaly z naivity nebo bezcitnosti. V České republice situace nabírala krizové rysy spíše na sociálních sítích a v médiích a veřejná debata silně rezonovala i v mém okolí. Rozhodl jsem se proto uspořádat vlastní dobrovolnickou výpravu a vidět tak situaci z první ruky. To, co jsem následně v dobrovolnickém terénu viděl, mi pomohlo nejen zformovat si názory ohledně toho, jak určitá geopolitická rozhodnutí ovlivňují následné řešení určitých dílčích problematik s migrací spojená. Hlavně mě to přimělo se na místo vracet, abych pronikal hlouběji do problematiky celé situace a svým dílem přispěl ke zlepšení situace, která na některých místech Srbska a následně Bosny a Hercegoviny nabývala aspektů humanitární krize. V neposlední řadě mě to pak přimělo věnovat se tomuto tématu v diplomové práci, jejíž řádky právě čtete. Rád bych tu rozvedl, jakou podobu má dříve tolik medializovaná migrační krize, pokud jí pohlíží do očí dobrovolník v první linii. Migrační vlna totiž není žádná entita se společným vědomím, ale bezpočetný zástup lidí s vlastními příběhy a očekáváními, jež se v mnohém vzájemně rozcházejí. Není ani náhodou, že jsem se rozhodl celou práci pojmenovat jako *game*. Jedná se o výraz rozšířený mezi migranty, který označuje pokus o nelegální překročení hranic. Jeho překlad může odkazovat na hru na honěnou nebo na schovávanou s pohraniční policií, ale také ho lze přeložit jako *lovná zvěř*, kterou se migranti stávají, ať už v praktické rovině, při nelegálním vstupu do zemí Evropské unie (EU) nebo v teoretické, přijde-li na veřejný diskurz.

Cílem výzkumu je zodpovědět otázku, jakým způsobem se projevuje historicky nestabilní situace na Balkáně na řešení místní situace s migranty. Zároveň se pokusím zhodnotit, jak má odmítavý postoj evropského prostředí vůči migrantům dopad na očekávání migrantů, kteří uvízli před hranicí EU. V první části práce se zaměřuji na teoretickou stranu problematiky, metodologické uchopení výzkumu a dále se pokouším zhodnotit některé již popsané jevy v kontextu současné situace a stručně popisují, co takovému přívalu lidí předcházelo. Druhá, praktická část práce bude věnována vlastnímu poznání, uvede některé příklady z praxe, jež by mohly nejen antropologům pomoci pochopit nesmírně složitou situaci, ve které se migranti na Balkáně ocitají. Stěžejní nicméně bude kapitola sebereflexe, která dopodrobna popíše mou pozici v terénu. Dobrovolnickou

činností jsem ve světle veřejné debaty zaujal zřejmou pozici, za kterou si jako člověk pevně stojím, ale nehodlám dopustit, aby snižovala hodnotu objektivnosti mého zkoumání. Rád bych zdůraznil, že mi pomohla, v rámci metody zúčastněného pozorování k bezprostřednímu vhledu do procesů podmiňujících vnímání celé problematiky.

1 Teorie

Výzkum migrace a její typologie se v antropologii objevil již v 20. letech minulého století. Jak uvádí Zdeňek Uherek v knize *Migrace*, důležitým základním kamenem tohoto výzkumu byla práce Henryho P. Firechilda, na kterou v následující dekádě navázali Howard Becker nebo Ragnar Numelin. Dalším významným počinem v oblasti typologie migrace je práce Williama Pettersena z konce padesátých let. (Uherek 2016: 36) Co se týče tématu nucené migrace, světová antropologická obec začala toto téma vnímat a řešit o mnoho let později. Helena Masníková ve svém příspěvku pro server Antropoweb též krátce shrnula vývoj zkoumání migrace v rámci antropologie. „Problematika migrace se dostala do popředí zájmu antropologů v 50. letech 20. století. V tu dobu byla pozornost věnována zejména migraci pracovní a primárně se zaměřovala na mužské migranty v cílových destinacích.“ (Masníková 2010) Jednalo se o migraci s jasným odkazem na dřívější koloniální uspořádání světa a historický civilizační střet mezi křesťanským západem a islámským východem. „Posun nastává teprve během 70.–80. let, kdy se antropologové začínají zaměřovat i na migraci nucenou, a zároveň zde dochází pod vlivem druhé vlny feminismu i ke genderově senzitivnějším výzkumům. (Sorensen 2003, Indra 1999 in Masníková 2010) Od té doby zájem o tuto problematiku roste a rozrůžňují se i zkoumaná témata. V současnosti už na univerzitách fungují studijní programy přímo zaměřené na nucenou migraci, např. Refugees studies Programme na univerzitě v Oxfordu, a zároveň byla vytvořena profesní organizace International Association for the Study of Forced Migration sdružující akademiky a lidi zabývající se tímto fenoménem v praktické rovině.

Samotný pojem – nucená migrace – je nesmírně široký. Zaštiťuje tyto základní kategorie a) migraci v důsledku ozbrojených konfliktů, která zahrnuje uprchlíky (např. příliv jugoslávských uprchlíků do západní a střední Evropy v 90. letech) a vnitřně vysídlené osoby (např. Ázerbájdžán, Kolumbie); b) migraci v důsledku přírodních katastrof (např. pákistánské povodně 2010 či tsunami 2004); c) migraci v důsledku lidmi způsobených katastrof (např. černobylská katastrofa 1986); d) migraci v důsledku developerských aktivit (např. přehrada Tři soutěsky v Číně – 4 miliony osob); e) určité typy ekonomické migrace. Největší mediální i sociálně-vědní pozornost je věnována nucené migraci

související s ozbrojenými konflikty, ačkoliv má na svědomí nesrovnatelně méně migrantů než přírodní katastrofy či developerské aktivity, které ročně vysídlí více než 10 milionů osob (Internal displacement: Global Overview 2008).

Kromě specializace na určitý typ migrace se lze zaměřit i na nepřeborné množství témat jdoucích v čase. Nucenou migraci je možné rozdělit do 3 základních fází, a těmi jsou 1) nedobrovolné opuštění místa pobytu; 2) život mimo něj; 3) návrat. Bez prvních dvou fází by se o nucené migraci nedalo hovořit, a ta třetí je preferovaným cílem humanitárních organizací, a ve většině případů i samotných migrantů.“ (Masníková 2010)

Téma migrace je tedy možné uchopit z mnoha úhlů pohledu a nabízejí se různé metodologické postupy. Vzhledem ke svému přímému vstupu do situace přímým stykem s migranty bylo pro můj výzkum přirozené zahrnout metodu zúčastněného pozorování. V terénu jsem se pohyboval tři roky a se situací jsem se pravidelně obeznamoval. Věnoval jsem se dobrovolnickým aktivitám v Bělehradě, Adaševci, Šidu, Sarajevu, Bihaći a Veliké Kladuše, při čemž jsem přicházel do styku se stovkami migrantů. Někteří z nich si mě pamatovali a potkávali jsme se na různých místech již od počátku mého působení na Balkáně. S uprchlíky jsem strávil mnoho chvil v jejich každodenním životě, učil jsem se od nich jejich jazyky, loučil se s nimi, když odcházeli na game a pokud by měli štěstí už bychom se nikdy nepotkali. Úskalím v metodě zúčastněného pozorování však byla zkušenost ze samotného přecházení hranic. V případě dopadení se skupinou migrantů by mi hrozilo vězení s trestní sazbou až sedm let. Obecně se objevilo více nadšenců z řad dobrovolníků a žurnalistů, kteří chtěli zkusit game, ale byli od toho důrazně odrazováni, jelikož by mohli ohrozit nejen sebe, ale i migranty. Zároveň jsem v terénu často působil jakožto dobrovolník, jak jsem již rozebíral v předchozí kapitole. Při rozhovorech s migranty jsem se svým výzkumem netajil, nicméně v komunikaci s místními úředníky jsem se do pozice výzkumníka veřejně nepasoval. Část empirického sběru dat tedy probíhala prostřednictvím zúčastněného utajeného pozorování. (Ivanová, Olecká 2010: 23)

Se všemi hlavními respondenty, které níže vyjmenuji jsem vedl rozhovory, které jsem natočil. V prvním kole se jednalo o základní informace, jejich příběh a vyhlídky do budoucna. Na základě proměny situace a jejich předchozích odpovědí jsem pak dále stavěl otázky a snažil se dostat do hloubky v některých oblastech zájmu tohoto výzkumu. Vzhledem k rozpadu terénu, který spočíval v ukončení činnosti neziskové organizace jejíž jsem byl součástí a také ztrátě některých kontaktů s respondenty, se mé prohlubování zkoumaných problematik pozastavilo u jednotlivých respondentů v různých fázích. Nicméně se mi podařilo shromáždit dostatek informací na základě empirického výzkumu, částí zmíněných záznamů rozhovorů a analyzování zpravodajských zdrojů. Informace ze zpravodajství pro mě byly užitečným nástrojem porozumění lokální situaci, která se ukázala jako nepřehledná nehledě na přítomnost migrantů. Vhodnou volbou žurnalistických zdrojů se mi podařilo pojmenovat hybné síly s nepochybným dopadem na situaci na Balkánské migrační

trase. Žurnalistika se zmítá vnitřním bojem dvou veličin. První je touha po sledovanosti a honba za senzací třeba i za cenu překrucování skutečností. Toho jsme svědky na každém kroku ať už jde o bulvární plátky nebo kdejaká politická prohlášení vytrhovaná z kontextu. Druhá strana zastává lidské právo na informace zakotvené nejen v naší ústavě. Spadá nejčastěji do kategorie investigativní žurnalistiky a spočívá v detailnějším rozkrývání jednotlivých kauz. Je to náročnější čtení mnohdy upozaděvaná třaskavými titulky a povrchním obsahem vytrženým z širšího kontextu. Nakonec je ale pozitivní fakt, že si takové psaní v dnešní uspěchané době dokáže nalézt svou cestu.

Jelikož vědecké publikování o současné vlně válečných uprchlíků poněkud ztrácelo krok s vývojem událostí, mnohdy právě žurnalisté přinášeli nové a svým přístupem hodnotné poznatky o současné situaci přímo z místa dění. Nároky na vědecké práce ze své podstaty do jisté míry omezují možnost reakce na aktuální situaci, jelikož je takové bádání časově náročné. Naopak žurnalistická práce vychází z požadavku pohotového informování z místa dění. Každá propracovanější reportáž pro mě tedy měla v době výzkumu velkou informativní hodnotu.

2 Respondenti

Ačkoliv mí respondenti se vzájemně liší původem, jejich cesty se setkaly na Balkánské trase a všichni pobývali či stále ještě pobývají v táboře Adaševci. Volil jsem je na základě vztahů navázaných v táboře Adaševci. Na případech jednotlivých respondentů pak lze ukázat různé praktiky, kterým jsou migranti vystavováni a různé podmínky, které pro ně platí. Rodiny s dětmi jsou totiž v řízeních upřednostňovány, jiná kritéria se uplatňují také při vyhodnocování národnosti, migranti ze zemí zasažených válečnými konflikty jsou tedy upřednostňováni například před migranty z Afghánistánu či Íránu, kde je bezpečnostní situace vyhodnocována jako zajištěnější.

2.1 Omar

S panem Omarem jsem se seznámil během svého působení v prádelně uprchlického tábora Adaševci. V době, kdy jsme se seznámili mu bylo 72 let. Do Srbska přišel podle svých slov pěšky bez pomoci pašeráků a je jedním z nejdéle setrvávajících rezidentů v táboře. Je zde všemi vřele přijímán a zná dobře místní poměry mezi místními i příchozími strukturami. Nějakou dobu v táboře učil děti anglický jazyk, ale jelikož byl prý velice přísný, jeho mladí žáci se začali hodinám vyhýbat. Jinak je to velice milý pán s dobrou angličtinou a přehledem o situaci v táboře i o migraci obecně.

V Afghánistánu se živil různými profesemi. Dříve pomáhal svému otci v lékárně a díky tomu navštívil Švýcarsko. Později se živil jako překladatel a mimo jiné jako amatérský herec ve filmech. V srbském táboře Adaševci chvíli učil angličtinu, i přes mnoho pokusů o game stále zůstává. V táboře je již dva roky. Pochází z dvanácti sourozenců, jeho sestra žije v Kanadě a jeho bratranec v Londýně. Proto by se rád dostal do jedné z těchto dvou destinací.

2.2 Godwin

S Godwinem jsem se seznámil v táboře Adaševci. Byl jedním z 12 ti Afričanů. Oproti ostatním byl mnohem komunikativnější a brzy se z nás stali přátelé. Bylo mu 27 let a z rodné Nigerie přechal před nucenou vojenskou službou v armádě povstalecké frakce Biafra, která ovládá území, ve kterém žil se svými rodiči. Jelikož jeho rodiče nejsou pro povstalce zajímaví na rozdíl od jejich syna v plné síle, po ukončení studia stavebního inženýrství raději uprchl ze země. Z Nigérie směřoval do Egypta a odtud lodí do Turecka. Následně již po souši došel do Srbska. V táboře Adaševci strávil zhruba 8 měsíců, následně zkusil své štěstí a po vstupu na území Rumunska zažádal o azyl. Nyní podle jeho přátel pracuje v Temešváru na čerpací stanici. S částí této skupiny Afričanů jsem se setkal také v zimě 2018 v bosenském Bihaći.

Při našem prvním setkání se mi svěřil, že chce doputovat do Lucemburska. Tato destinace nezaznívala od migrantů příliš často. Obecně se představy migrantů o kýženém cíli vyvíjely s ohledem na aktuální reálné možnosti. Volba žádosti o azyl v některé z méně preferovaných cílových zemí pak může být pro některé migranty schůdnější než nejisté vyčkávání v uprchlických táborech.

2.3 Farhad

S Farhadem mě seznámil koordinátor dobrovolníků Milan. V Srbsku jsem se s ním nesešel, ale doslechl jsem se o jeho úspěšném pokusu o game. Na čerpací stanici nedaleko tábora Adaševci se přivázal za pásek u kalhot k zadní nápravě přívěsu kamionu a o osm hodin později seskočil ve Slovinsku, nedaleko rakouských hranic. Díky přátelům mezi dobrovolníky v Srbsku se mu podařilo

zkontaktovat několik místních dobrovolníků, kteří mu na místo dovezli jídlo a oblečení. Následně překročil hranice do Rakouska, kde zažádal o azyl. Jelikož se, ale začalo ukazovat, že by jeho případ mohl být s největší pravděpodobností zamítnut, utekl do sousední Itálie, kde byly pro mladíka v jeho situaci šance o něco větší. Nakonec zakotvil v italském městečku Pordenone. Využívá ubytování na bytě pro čekatele v azylovém řízení, který sdílí s osmi dalšími obyvateli. Dochází na kurzy italštiny a svůj volný čas věnuje malbě. Má za sebou několik úspěšných výstav a v místních galeriích je již známým a respektovaným návštěvníkem. Navazuje vztahy s ostatními úspěšnými žadateli o azyl i s místními umělci a rychle se tak integruje do místní společnosti.

Narodil se před 26 ti lety ve vesnici poblíž Kábulu a vyrůstal se svým starším bratrem a otcem. Ten posléze onemocněl Alzheimerem a Farhad se o svého otce musel starat. Právě jeho otec ho pak vyslal do Evropy za lepším životem. Ačkoliv zprvu nechtěl opustit Afganistán, jeho otec zaplatil pašerákům, aby ho dostali do Srbska. Odtud se již musel bez financí dostat sám. Jeho snem je se v budoucnu do Afganistánu vrátit, zároveň si však uvědomuje, že případnou dráhu umělce, na kterou má vykročeno, by měl o poznání snazší v Itálii.

2.4 Baha s rodinou

Baha se svou manželkou a třemi dětmi pochází z iráckého Kurdistánu. Seznámili jsme se v táboře Adaševci, kde všichni znali a zbožňovali jeho malé okaté děti. Rozhodli se čekat na seznam pro přijetí do Maďarska a do Evropy již postupovat zásadně legální cestou. Jako člen kurdevských vojenských jednotek Pešmergů se účastnil bojů proti Islámskému státu (IS). Mimo to fungoval také jako překladatel pro americké vojáky v oblasti. Poté co vedle něj zabil snajpr jeho kamaráda, otce pěti dětí, rozhodl se svou rodinu odvést z nekonečného kruhu války a zabíjení. Spolu se svou ženou, čtyřletou dcerou, dvouletým synem a půlročním synovcem, jehož otce zabil IS se vypravili do Evropy. V Turecku však byla rodina zadržena při přechodu hranic a Baha byl za své předchozí bojové aktivity uvězněn a s hrozbou doživotního trestu strávil sedm měsíců ve vězení. Nedlouho po jeho uvěznění však došlo ke krachu v jednání mezi Tureckem a EU o jeho přijetí mezi státy unie. V reakci na to udělil turecký prezident Erdogan milost osobám zadrženým za nelegální překročení hranic, čímž opět umožnil migrantům využívat suchozemskou cestu do Evropy. Baha se mohl znovu shledat se svou rodinou a následně pokračovali do Bulharska. Tam byli opět dopadeni policií ve velice zbídačeném stavu. Baha podle svých slov požádal policisty, aby nechali být jeho rodinu a zbili jen jeho. Ti tak učinili a rodinu nedeportovali zpět na tureckou hranici. Společně tak doputovali do tábora Adaševci. Baha prohlásil, že už nikdy nevystaví svou rodinu takovému riziku, jaké podstoupili a rozhodli se čekat v táboře na seznam do Maďarska. Následně byli přemístěni do táborů v Somboru a Subotici a momentálně jsou v jednom z maďarských detenčních zařízení.

3 Sebereflexe

Vzhledem ke své pozici v terénu, kterého jsem byl součástí v letech 2016 až 2018, jsem nucen zhodnotit svou pozici výzkumníka. Během svého dojíždění do Srbska a Bosny a Hercegoviny jsem se zapojil do činnosti několika organizací operujících na rozličných místech s různým zaměřením. Což mi umožnilo proniknout jak do oficiálních táborů, tak i do squatů mezi nelegální migranty. Zároveň jsem v mnoha různých organizacích získal informace o způsobech pomoci a také kontakty s migranty.

Poprvé jsem na Balkán za účelem dobrovolnické činnosti vyrazil v září roku 2016, kde jsem se zapojoval do distribucí oděvů v bělehradském uprchlickém centru Miksalište. Jednalo se o centrum pomoci, kde sídlil sklad i distribuční místa a lidé se zde mohli zdržovat v rámci různých aktivit od wifi koutku po hlídání dětí. Následně jsem v Bělehradě pomáhal s vařením a distribucí obědů v železničních skladech za autobusovým nádražím, kde bylo v únoru 2017 okolo 700 mužů. V tomto období směřovala velká část migrantů přes Bělehrad a srbský úřad pro migraci uprchlíky ještě nezřídil kapacity pro ubytování všech přichozích migrantů, proto v Bělehradě zřídil tábor pouze pro ženy a děti. Zde jsem se již dostal přímo do prostředí migrantů, dá-li se to tak říct. Vzhledem ke každodennímu přímému styku jsem zde začal navazovat kontakty a jak se později ukázalo, někteří migranti, se kterými jsem se později potkal na jiných místech si mě právě odtud pamatovali.

Na podzim roku 2017 jsem získal univerzitní grant na výzkumný pobyt v zahraničí a rozhodl se zaměřit svou diplomovou práci na téma proměny veřejného prostoru Bělehradu v kontextu migrace. Během více než dvouměsíčního pobytu v Srbsku jsem se však zkontaktoval s českou skupinou dobrovolníků působící v Šidu na srbsko-chorvatské hranici. Zde jsem se obeznámil osobně se situací v okolí hranic a také co je to v praxi game. Jelikož jsem se v místě zapojil do činností českých dobrovolníků, téma přecházení hranic se mě dotýkalo každý den a začal jsem se zajímat o komplexnost celé situace. Následně jsem zjistil, že je mi terén v Šidu a táboře Adaševci je mnohem otevřenější než ten původně zamýšlený v Bělehradě a začal jsem tedy hledat respondenty. Po prvním kole rozhovorů jsem odjel zpět do České republiky a také tým českých dobrovolníků ukončil svou činnost na místě. Do táborů jsem se vrátil v červenci 2018. Mezi tím Godwin odešel z tábora a podle jeho přátel již byl v Rumunsku. Baha s rodinou byli v rámci čekání na seznamu do Maďarska přesunuti do tábora v Somboru kam jsme za ním tedy vyrazili natočit druhý rozhovor. S panem Omarem jsme natočili druhý rozhovor nedaleko Šidu, jelikož stále bydlel v táboře Adaševci.

Můj další výjezd na Balkán proběhl v říjnu 2018, kdy se český tým dobrovolníků vracel do terénu. Ten se spolu s uprchlíky přelil do sousední Bosny a Hercegoviny. Zde jsem měl možnost

pracovat po boku organizací jako International organization for migration (IOM), Lékaři bez hranic a Červený kříž. Zároveň se začal mnohem častěji mezi migranty řešit pojem pašeráctví.

V terénu jsem nebyl v pozici nezaujatého pozorovatele. Ačkoliv jsem se poprvé vypravil do Srbska abych si tak říkajíc udělal názor na situaci. Post dobrovolníka mě staví do přímého styku s migranty což je pro výzkumníka výhodná pozice pro rychlý vstup do terénu. Anglicky hovořící migranti často vyhledávají společnost dobrovolníků či pracovníků v táborech, se kterými se mohou pobavit. Zároveň se mi ukázalo, že někteří migranti cítili určitý vděk za mé dobrovolné aktivity a snažili se mi vyjít vstříc. To nemusí být vždy k užítku nicméně je to výhodná pozice k navazování kontaktů. Post dobrovolníka mě může stavět do pozice svolné či až shovívavé k migraci nicméně se jedná o velice dobrý způsob vzhledu do situace a při dlouhodobějším působení mohou být odkryty zprvu netušené souvislosti. Možná i díky společným slovanským kořenům a kulturním či jazykovým prvkům se mi mezi místními podařilo také navázat kontakty a cenné informace o místních poměrech jak v Srbsku, tak v Bosně a Hercegovině. Touto skutečností se různé národnosti odlišují, často podle jejich zapojení v konfliktu v 90. letech. Pro porozumění místním sociálním i politickým souvislostem bylo zapotřebí rozlišit určité lokální souvislosti. Například válkou poznamenaný vztah mezi bosenskými městy Bihać a Velika Kladuša, jelikož ve válce obě stála proti sobě a dodnes nezhojené rány se mohou projevat i při přesouvání migrantů mezi těmito nepřilíživě vzdálenými městy. Můj výzkum se tedy značně vyvíjel v reakci na porozumění terénu.

V souvislosti s určitým porozumíváním terénu bych rád popsal jeden „incident“, který mě také přiměl přehodnotit směřování výzkumu. Jelikož v původním záměru práce měla zahrnovat výpověď jednoho pašeráka. S krátkým časem pobytu v Šidu jsem se rozhodl v plné míře prověřit možnosti svých kontaktů. Jelikož identity pašeráků sídlících přímo v táboře byly minimálně migrantům dobře známé, požádal jsem svého informátora, pana Omara, zda by byl ochoten zprostředkovat setkání pro rozhovor samozřejmě s příslibem absolutní anonymity. Rozhovor nakonec vznikl, později se však ukázalo, že domnělý pašerák byl pouze nastrčený „herec“, který měl uspokojit mou touhu po informacích a zapojení do ilegální činnosti jen předstíral. Pan Omar později přiznal, že sjednávání takového setkání by bylo nemyslitelné. Díky tomu jsem pochopil, jak riskantní mohla být tato má snaha pro mé informátory a také jsem si připomněl, jak je nutné umět rozlišit fiktivní a reálné výpovědi. Obecně v terénu do jisté míry vždy byla jazyková bariéra, jelikož se mnozí migranti začali učit anglicky až během cesty.

4 Etická rizika

Terén, ve němž jsem se během výzkumu pohyboval vedl k tomu, že jsem se často ocital na hraně zákona, jelikož se člověk čas od času setkal s lidmi, kteří na území daného státu pobývali bez obeznámení úřadů a neuvážené šíření informací o nich je mohlo dostat do potíží. A to jak v jejich současném místě pobytu, v cílové destinaci, kde chtěli požádat o azyl nebo i v zemi původu v případě jejich deportace. Zachování jejich anonymity proto podmiňovalo jejich ochotu poskytnout mi svá vyprávění. Zároveň disponují informacemi, které nejsou vždy zcela v souladu s kýženým obrazem vládních struktur ohledně situace na balkánské trase a v uprchlických zařízeních. Dále jsou některé informace získané od migrantů mnohdy neověřitelné a při nakládání s nimi jsem musel být velice opatrný. Nicméně v kruzích migrantů i dobrovolníků existovala určitá veřejná tajemství, která by se komplikovaně dokazovala, přitom ale o nich bylo mnoho lidí přesvědčeno. Jednalo se zejména o korupci nebo zcela neprofesionální chování ze strany policie či úřadů.

Dalším rizikem je fakt, že game, tedy ilegální přecházení hranic je protizákonným aktem, který nemohu přímo zaznamenat. Jedná se o nebezpečnou cestu, která může v případě dopadení vyústit v několikaletý trest vězení a obvinění z převaděčství. Zároveň je téměř nemožné zachytit tuto cestu přes hranici prostřednictvím kamery v rukou migrantů, jelikož v případě dopadení chorvatskou policií, by s velkou pravděpodobností došlo ke zničení záznamového zařízení i s pořízeným materiálem.

Na další etická rizika jsem narážel také z pozice dobrovolníka. Ačkoliv mi to v každodenní praxi umožňovalo přístup do táborů a kontakt s migranty, zejména před srbským komisariátem a dalšími lokálními úředníky jsem musel dbát udržení dobré pověsti organizace, která mé dobrovolnictví zaštiťovala. Jednalo se v první řadě o omezenou možnost pořizování záznamů v táboře i mimo něj. Úředníci komisariátu v přítomnosti novinářů působili takřka paranoidně¹ a stalo se, že jsem byl den po natáčení v Šidu (město se nachází 10 km od tábora Adaševci) zpovídan po příjezdu do tábora, za jakým účelem jsem chodil po městě s kamerou. To samé následovalo poté co bylo vozidlo naší neziskové organizace spatřeno jedním úředníkem před squatem Grafosrem na okraji Šidu. Na místě přebývali neregistrovaní (tedy nelegální migranti) a čas od času ho vyklidila policie. Migranti se na místo však vždy vraceli, což překáželo snaze úřadů o registraci všech migrantů v oblasti. Dále se této problematice věnuji v kapitole o audiovizuální příloze.

¹ Stalo se, že novináři s povolením natáčet v táboře byli zpovídaní poté co si vedle kamerového záznamu začali zapisovat tužkou do notýsku.

5 Migrační trasy

Existuje mnoho dílčích migračních proudů, nicméně lze identifikovat několik stěžejních a svým způsobem ustálených tras. Migrace se týká do značné míry jižní a jihovýchodní Asie, některých zemí severní a Subsaharské Afriky, severozápadu Jižní Ameriky a Střední Ameriky. Samotné trasy mají své historické kořeny a zásadně se nemění ani v kontextu současné situace. Přesněji řečeno se nemění na základě rozhodnutí samotných migrantů, ale spíše v reakci na konkrétní politická rozhodnutí zemí na jejich trase.

Jelikož předmětem zájmu tohoto textu jsou trasy používané evropskými imigranty, zaměřím se nyní na způsoby vstupu na evropské území (Conant 2015).

5.1 Trasa z Blízkého východu

Jedná se o hlavní směr, kterým přicházeli do Evropy národy Blízkého východu již v historických obdobích. Do jisté míry vlastně kopíruje trasu hedvábné stezky spojující země dálného východu se západní Evropou. Detailnějšímu historickému rozboru se věnovali ve svém příspěvku Bonifazi a Mamolo. (Bonifazi, Mamolo 2004: 519-531) V současnosti jde o trasu, kterou přicházeli od roku 2015 váleční uprchlíci ze Sýrie a Iráku. Dále na ni navázali migranti z Íránu, Afghánistánu, Pákistánu, Bangladéše a dalších asijských zemí. Trasa ústí do Evropy z Turecka do Bulharska či Řecka a následně přes státy bývalé Jugoslávie na sever. Odtud se trasa průběžně mění s ohledem na lokální postoje a legislativy vůči migraci. Původní trasa zahrnovala Makedonii, Srbsko, Maďarsko či Chorvatsko.

Trasa přes Turecko se stala také politickým triumfem v rukou tamního prezidenta Erdogana. Ten fluktuaci migrantů přizpůsoboval aktuálním vztahům s vedením EEU. Mimo to samo Turecko přijalo obrovské množství migrantů spolu například s Libanem či Jordánskem. Mnoho migrantů podle svých výpovědí v Turecku strávilo i několik měsíců za účelem výdělků před další cestou.

V roce 2015 byla cesta do Evropy díky Schengenské dohodě jen slabě střežená, a proto se v první vlně migranti často dostali vlakem ze srbského Bělehradu až do Německa. Následně po zpřísnění kontrol se v září začala cesta uzavírat přes Maďarsko a následně i přes Chorvatsko. Následná situace, kdy byli migranti zadržováni v Srbsku vydržela více než dva roky. V roce 2018 se značné množství migrantů ze srbských uprchlických táborů přesunulo do Bosny a Hercegoviny. Tomu se přizpůsobila trasa z Řecka a lidé migrující hlouběji do Evropy začali do Bosny přicházet také přes Albánii a Černou Horu. Nutno dodat, že balkánské státy se zaměřují spíše na ostrahu hranic v místě vstupu na své území. Například na hranici s Bosnou či Chorvatskem srbská policie zdaleka nevynakládala přílišné úsilí zastavovat běžence. Zprv proto, že se odchodem migranta zbavila odpovědnosti za něj. To se váže k tomu, že nikdo není ani dnes schopen odhadnout kdy

migrační proud ustane a také k politice EU, která se snaží příchozí cizince udržet mimo své území, dokud nevynalezne spolehlivou mechaniku jejich kontroly a přijímání. Za druhé je to dáno zakořeněnými nesváry s původem v jugoslávském konfliktu. Obecně lze říct, že státy příliš neváhají využít každé příležitosti tropit si vzájemně naschvály. (Samsó 2015)

V posledních letech vznikl ještě jeden koridor mezi Íránem a Srbskem, jelikož spolu tyto dvě země uzavřely dohodu o bezvízovém styku, která vstoupila v platnost v roce 2017 a skončila v druhé polovině roku následujícího. Do Bělehradu tak přiletělo přímým letem z Teheránu velké množství Íránců, čímž se vyhnuli nelegálnímu přechodu několika zemí. O to tvrdší pro ně pak bylo vystřízlivění na chorvatské hranici, kde byli při dopadení vystavěni policejnímu násilí, jak mi vypověděl jeden z lokálních pracovníků tábora Adaševci.

5.2 Trasa z Afriky

V rámci Afriky pochází nejvíce migrantů ze zemí Guinejského zálivu a východního cípu světadílu. Jednotlivé proudy směřují přes Čad, Niger a Mali do Alžírsko, Maroka a hlavně Libye. Z těchto zemí severní Afriky pak vyplouvají pašerácké lodě směřující ke břehům Řecka, Itálie, Francie a Španělska. Na východě Afriky trpí migrací zejména Somálsko a Eritrea. Tato trasa míří přes Etiopii a Súdán do Egypta. Trasa přes Egypt je zároveň průchozí do Jordánska a Sýrie, čímž navazuje na blízkovýchodní suchozemskou trasu. Migranti na východě Afriky zároveň využívají trasu přes Saudskou Arábii rovněž navazující na suchozemskou trasu.

Tato trasa je silně závislá na činnosti pašeráckých organizací zajišťujících plavidla přes Středozevní moře. Dochází zde také k mnoha úmrtím vzhledem k neodpovídajícím podmínkám přeplněných plavidel. Na opačném, evropském břehu pak působí množství charitativních organizací a pobřežní hlídky zachycující plavidla přibližující se ke břehu.

Důležitým státem na této trase je Libye. Tu ovládal po dlouhá desetiletí diktátor Muammar Kaddáfí a byl si vědom strategické pozice svého území. Do jeho smrti v roce 2011 Libye úzce spolupracovala s italskou vládou a pobřežní stráží a výměnou za finanční dary (BBC 2010) držela africké migranty a pašeráky mimo oblast italských teritoriálních vod. Po jeho svržení však země upadla do občanské války a nebyla schopna se o příchozí masu lidí postarat a ta následně končila v rukou ilegálních převaděčů, kterým již nikdo nebránil ve vysílání člunů z libyjských břehů. To celou situaci ohledně nelegální migrace zkomplikovalo a africká trasa dosáhla svých nových rozměrů.

6 Terén

6.1 Balkán

Jedná se o oblast zaujímající jihovýchodní cíp Evropy, tedy země bývalé Jugoslávie, Albánie, Řecko, Rumunsko a Bulharsko. Tato oblast je velice různorodá z hlediska kulturního, náboženského i politického. Podíváme-li se do dávnější historie, oblast Jugoslávie se stala nárazníkovým pásmem v civilizačním střetu mezi křesťany a muslimy. Když zde Otomanské impérium rozšiřovalo svůj vliv politicky i válečně, mnoho Srbů nuceně či „preventivně“ ze strachu konvertovalo k islámu. Tímto způsobem se začala formovat náboženská identita Bosny a Hercegoviny, což vedlo k postupné segregaci jednotlivých slovanských národů. Srbsko si zachovalo své pravoslavné vyznání z období Byzantské říše díky čemuž si udržovalo vztah s carským Ruskem, a naopak Chorvatsko pod vlivem římsko-katolické církve zůstalo křesťanské. Po odchodu Osmanů oblast Chorvatska, Slovinska a Bosny a Hercegoviny padla do rukou Rakousko-uherského císařství, což vyústilo až v 1. světovou válku. Po rozpadu císařství se podařilo státům sjednotit pod správu Srbska. Nacionální neshody však již byly neopomenutelné a během 2. světové války díky tomu docházelo k mnoha zvěrstvům, jelikož si jednotlivé státy vybraly v konfliktu různé strany. To, co se po válce povedlo Josipu Titovi, tedy sjednocení jednotlivých národů pod vlajku jednotné, nezávislé Jugoslávie by se dalo označit za malý zázrak. Po jeho smrti a přenesení vlády do rukou parlamentu země zažila ekonomický propad a se situace stala neudržitelnou. Země se začala rozpadat opět na jednotlivé státní celky. K tomu se přičetly staré křivdy z minulosti a země se dostala do nejkrvavějšího konfliktu na území Evropy za mnoho desetiletí. Etnické čistky, které na sobě vzájemně státy prováděly, vedly k segregaci obyvatel podle náboženství a rozdělily bývalé sousedy do nesmiřitelných táborů. Tyto rány v lidské paměti jsou v oblastech válkou zasažených stejně hmatatelné jako rozstřílené fasády, na jejichž údržbu mimochodem například v Bosně a Hercegovině poskytují vlády dodnes finanční příspěvky.

6.2 Srbsko

Tato země si na balkánské trase prošla zřejmě největším náporům migrantů zejména v letech 2015 a 2016. Jedná se o pravoslavnou zemi, která má s válečnou migrací své zkušenosti. Navíc současná migrační krize nahrává dialogu s EU jejíž součástí by se Srbsko rádo stalo a v posledních letech mohlo ukázat svou ochotu podílet se na evropské politice.

O správu azylových zařízení a uprchlických táborů se stará tzv. KIRS (Komesarijat za izbeglice i migracije Republiki Srbske). Dohlíží tak na 18 táborů, jeden nedaleko Bělehradu a ostatní v oblastech poblíž hranic. Zaměstnanci komisariátu pracují na směny a každý druhý týden dochází do svého obvyklého zaměstnání. V táborech se starají o pořádek, vedení veškerých

záznamů, distribuci humanitárních materiálů a dohled nad činností nevládních organizací.

Komisariát vznikl v devadesátých letech v reakci na důsledky válečného konfliktu s Bosnou a Hercegovinou, Kosovem a bombardování státy NATO. Měl za úkol spravovat záznamy o pohřešovaných osobách, financoval exhumace a identifikace z masových hrobů a zřizoval relokace přesídlených civilistů (KIRS 2014).

6.3 Bosna a Hercegovina

Na jaře 2018 se začali migranti objevovat v Bosně a Hercegovině. Převážně muslimská země byla do té doby mimo pozornost médií a o řešení migrační krize se vůbec nezajímala.² Jedná se o politicky velice členitý spolek prezidentských federativních republik, čítající 14 územních celků, kde má každý svou samostatnou vládu se všemi ministerstvy. Tento administrativní systém je důsledkem války, která zde probíhala v letech 1992-1995 a zanechala za sebou fyzicky i psychicky zdevastovanou krajinu. To je patrné nejen ve městech v podobě stop po střelách a nasprejovaných hesel s odkazem na masakry na místním obyvatelstvu, ale také v neosídlených částech země, které jsou dodnes zaminované.³

Migranti vedle hlavního města Sarajeva ve velkém putovali do měst Bihać a Velika Kladuša. Z těchto dvou měst lze překročit Chorvatsko pěšky za týden a italský Terst leží pouze necelých 250 km daleko od hranic. Itálie se tedy stala hlavním cílem migrantů cestujících z Bosny. Mimo to Bihać v minulosti proslul svou polohou na heroinové pašerácké stezce. Jak se potvrdilo, Chorvaté neměli doposud bosenskou hranici zajištěnou stejně jako bosenskou, a tak přibýlo úspěšných pokusů o game. Na druhé straně však Bosna nebyla ani v nejmenším připravena na nápor příchozích migrantů. První zařízení označitelná jako tábory byla uvedena do provozu až s příchodem podzimu a ranních mrazíků na konci roku 2018. Do té doby byli migranti a často i rodiny s malými dětmi nuceny přebývat v různých zlegalizovaných i nelegálních squatech. Nicméně podle pro mě dostupných informací byla ještě během roku 2019 situace značně nepřehledná. Váže se to také odporu k Srbsku, který v Bosně panuje. Nejen, že většina úředníků opovrhovala radami nevládních organizací, které již dříve úspěšně působily v Srbsku, navíc odmítala i nabídky pomoci a konzultací ze strany srbského komisariátu. Podle mých informací se toto jednání odehrálo mezi vedením srbského Komisariátu a bosenským vedením kantonu Una Sana. Podle vedoucí srbského tábora Principovac, byla následně kontaktována tato úřednice a

² Podle výpovědí středoškolských dobrovolníků Červeného kříže v Bihaći v bosenských médiích vůbec nezaznívaly informace o procházející mase migrantů v sousedním Srbsku od roku 2015.

³ Podle mnoha místních Bosňanů každoročně podlehne okolo deseti lidí na následky zranění způsobených zapomenutou minou. V regionu kolovaly i příběhy o migrantech, kteří byli místními záměrně naváděni do minových polí. Pokud by se něco takového stalo, je podle mě krajně nepravděpodobné, že by někdo šel pátrat po jejich osudu nebo že by byly takové případy alespoň zaznamenávány.

pozvána na návštěvu a konzultaci o řešení situace v bosenských táborech neoficiálně. Z toho si lze udělat představu o tom, jak vztahy obou zemí komplikují řešení situace.

6.4 Adaševci

Tábor leží zhruba 10 km od srbsko-chorvatské hranice. Jedná se o bývalý motel na odpočívadle při dálnici mezi Bělehradem a Záhřebem. Místo má optimální kapacitu okolo 700 lidí. Za motelem je navíc pět rubhallů (vytápěné velkokapacitní stany) určených pro krizové ubytování, a tak bylo toto centrum schopné v minulosti ubytovat až 1400 běženců. Objekt je rozdělen na dvě křídla, jedno je určené pro rodiny a matky s dětmi, kde každý pokoj má kapacitu do 12 ti osob a pojme tak většinou dvě rodiny. Druhé křídlo je určeno pro singles, tedy běžence bez rodinného doprovodu, rozdělené do pokojů s kapacitou 10-60 osob. Nevládní organizace zajišťují školní docházku, tábor disponuje prádelnou, knihovnou, společenskou místností vyhrazenou pouze ženám i dětskou hernou. Na místě je nepřetržitě přítomna hlídka policie, nicméně tábor je otevřený a z pravidla nedochází k žádným konfliktům. Jelikož mají migranti zakázáno si na pokojích vařit, vzniklo v okolních lesích několik polních kuchyní, které díky obdivuhodné zručnosti svých zhotovitelů poskytují zázemí pro tvorbu tradičních pokrmů nejen z blízkého východu. Vzhledem ke svému umístění je tábor z očí srbské veřejnosti, což je výhodné v tom, že ho více tolerují. Nicméně pro migranty to znamená dobře vážit každou cestu do nejbližšího města Šid, kam cesta trvá buď asi tři hodiny pěšky nebo stojí 10eur v taxi.

6.5 Migrace na balkánské trase

Proměna balkánské trasy z dlouhodobého hlediska podléhá několika vlivům. Jsou jimi legislativní ošetření podmínek vstupu a pobytu na území určitého státu, dále působení žurnalistů a mediální pokrytí situace na místě, jenž ovlivňováním veřejného mínění vytváří tlak na lokální municipality směrem k řešení problematiky migrace různými opatřeními. Tato opatření v praxi znamenají navýšení stavů policejních složek zejména v pohraničních oblastech a navýšení zdrojů určených na zajištění pohraničních oblastí. To postupně nutí migranty, kteří se pokoušejí překročit hranice, hledat alternativy ke kontrolovaným stezkám. V tom jsou zpravidla nejpohotovější pašerácké buňky, které podle výpovědí mnoha respondentů fungují na všech trasách až do zemí západní Evropy. Jelikož jde o vzájemně propojené skupiny organizovaného zločinu, je velice těžké jejich činnost účinně a trvale potírat. Tyto aspekty dohromady vytvářejí těžko odhadnutelnou, neustále se proměňující situaci.

7 Legislativa

Migrační příval do Evropy posledních let se začal stávat zásadním předmětem zájmu veřejnosti v první polovině roku 2015. Podle International organization for Migration (IOM) prošlo Srbskem po balkánské trase 639 152 lidí (Borić, Šabić 2016: 9). V srpnu 2015 vyhlásila makedonská vláda pod nápoem migrantů výjimečný stav (The Guardian 2015) a v září uzavřelo Maďarsko plot se Srbskem (Samuels, Birnbaum 2015). Následně o měsíc později i s Chorvatskem a migranti se začali hromadit v Srbsku (Surk, Castle 2015), zejména v Bělehradě a v pohraničních oblastech, odkud zkoušeli své štěstí při přechodu hranic. Srbsko s již vybudovanou sítí uprchlických táborů z války před dvaceti lety tedy za pomoci humanitárních organizací začalo rozšiřovat své kapacity pro uvíznuté migranty. O správu táborů se staral Komisariát, který ve spolupráci s policií zaregistroval a přemístil valnou většinu lidí do uprchlických táborů a v následujícím roce zaopatřil tábory solidnějšími podmínkami. Singles, kteří byli zpočátku v Adaševci ubytováni v rubhallech, což jsou vytápěné stany s kapacitou okolo 70 ti lůžek, byli přemístěni do budov se sociálním zařízením a obecně se úroveň kvality života v uprchlickém táboře o poznání zvýšila. Ve spolupráci s nevládními organizacemi například byla zpřístupněna školní docházka do místních základních škol. Mezi tím měli tito migranti dvě možnosti: zkusit štěstí při nelegálním přechodu nebo čekat na seznam pro přijetí k azylovému řízení do Maďarska.⁴ Toho využívají zejména rodiny, jež jsou přijímány přednostně. Nicméně týdenní kvóty se z původních šedesáti lidí denně volených vyváženě na základě národností snížily až na 2 osoby denně k počátku roku 2018. Jinými slovy se během tří let řešení situace Evropa dostala do bodu, kdy se jí podařilo migranty zahnat do několika regionů se zdánlivě vybudovanou a odpovídající administrativou. Veškeré snahy o společná řešení jako například přerozdělování podle kvót do jednotlivých zemí EU selhaly kvůli neochotě některých vlád podílet se na společném kontinentálním řešení. Hlavní tíha situace tak zůstala na bedrech nárazníkových zemí jako je Itálie, Řecko, Srbsko nebo Bosna a Hercegovina. Evropské státy přitom figurují na seznamu Ženevské konvence o statutu uprchlíků z roku 1951, která je zavazuje zabývat se jednotlivými případy minimálně pokud požádají o azyl. Úmluva přitom „definuje uprchlíka jako osobu, která „má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů“, nachází se mimo zemi své státní příslušnosti [...] a nemůže nebo se kvůli těmto obavám není ochotna do této země vrátit. Úmluva tak chápe uprchlíky jako osoby, jež hledají únik pouze před pronásledováním, a nikoli před jinými podmínkami, například hladomorem, občanskou válkou či nemožností uživit sebe či svou rodinu

⁴ Existuje třetí možnost v podobě využívání služeb pašeráků. Ti, kdo na to mají prostředky tuto možnost často využívají.

[...] Signatářským zemím pak zakazuje trestat za nezákonné překročení hranic osoby, jež bez prodlení požádají o útočiště.“ (Dummett 2016: 52-53) Na základě velkého množství výpovědí, které jsem během působení v terénu vyslechl a z nichž jsou mnohé zaznamenány nevládními organizacemi jako například Border violence mohu soudit, že například v Chorvatsku a Maďarsku dochází k porušování úmluvy. Chorvatská policie migranty vedle dalších praktik vrací na hranici bez možnosti odvolání. Příkladem může být také tragický případ smrti šestileté dívky poté co celou rodinu zadržela chorvatská policie. (Ullah 2017) Jak dále Dummett upozorňuje „Pokud (signatářské státy) nenabízejí azyl, musí uprchlíkovi poskytnout útočiště po rozumnou dobu, než bude moci vstoupit do jiné země. [...] stát musí v souladu s Úmluvou spravedlivě posoudit nárok na status uprchlíka u každého kdo na jeho území žádá o azyl a teprve poté rozhodnout o dalších krocích [...] Neúspěšná žádost o azyl ještě neznamená, že je žadatel podvodník: žádost může být zoufalá nebo optimistická, ale nebývá pravděpodobné, že je prostě nečestná“ (Dummett 2016: 53-60) Je tedy proti principům celé konvence, aby jednotlivé případy vyhodnocovala pouze policie na základě výslechu na stanici.

Na základě všech těchto zjištěných postupů rozporujících vnější závazky jednotlivých členských států je na místě zamyslet se nad tolik skloňovaným pojmem migrační „krize“. Nejedná se totiž tolik o nějakou kvantitativní krizi, kdy by se Evropa jako kontinent nedokázal postarat o ohromný počet příchozích. Spíše se jedná o krizi hodnotovou, která přetrvává uvnitř Evropy a spočívá spíše v motivacích problém od základu řešit. Výstižné pojmenování problému pak poskytuje například metodologická příručka *Lidé v pohybu*: „Na Evropské úrovni se uprchlická krize jeví spíše jako krize národních států spojených v jednom bloku. Ty z různých důvodů nedokážou adekvátně a v souladu s deklarovanými idejemi reagovat na dění vně EU, které se jich z povahy propojeného světa a neopomenutelného vlivu ekonomicky a politicky silného bloku přímo týká. Ve výsledku se jim nedaří dojít k jednotnému, na evropských hodnotách postavenému řešení problémů. Krize se projevuje na mnoha úrovních od neschopnosti vlád zajistit přímou pomoc potřebným, přes nedostatečnou, často až zavádějící komunikaci s občany, k ohrožení idejí a hodnot, jako jsou například svoboda, rovnost a solidarita, na kterých je myšlenka Unie vystavěna.“ (Malířová, Frühbauerová, Hrubanová, Džestr 2016: 48) Krize tedy není migrační, nýbrž společenská, politická, do velké míry legislativní a zcela jistě také mediální. Díky neustálému odkládání či přehlížení podstaty problému se krize dále strukturálně reprodukuje, a přitom jsou její projevy veřejnou (mediální) debatou legitimizovány bez vypichování konkrétních příčin.

Zajímavý náhled na problematiku správy vnějších evropských hranic přidává Harald Ch. Scheu, když vnímá určitou nedokonalost v zavedení volného pohybu v rámci EU podle Schengenské dohody. Nástroj evropské integrace a mobility měl zefektivnit pohyb a obchod v rámci většiny EU a hraniční kontroly nahradit efektivní spoluprací bezpečnostních složek jednotlivých

států v dnešní interaktivní době. Nicméně na situaci, která nastala v roce 2015 nebyl nijak projektován a tím si vysloužil následnou kritiku členských zemí. (Scheu 2011) Ty pozbývaly nástroje pro správu svých hranic a volný pohyb, jenž byl původně oslavou nabyté svobody zemí bývalého východního bloku. Myšlenka společné evropské politiky tím utrpěla neopomenutelnou porážku a od té doby státy unie hledaly společná, jednomyslná východiska jen velice těžko.

8 Policie

Vzhledem k tolika případům nelegálního překračování hranic se stalo jedním z témat evropské politiky jejich zajištění, což vyvolalo vlnu mezistátní solidarity a státy na Balkánské trase obdržely finanční pomoc na zajištění svých hranic (Ministerstvo vnitra ČR 2016). Na chorvatské straně hranice si pohraniční policie získala opačnou pověst (Border violence 2017). Objevilo se mnoho ohlášených případů násilí, krádeží a ničení zejména mobilních telefonů zadržených migrantů před deportací zpět za hranici. Toto zacházení bylo ohlášeno od roku 2015 v podstatě ve všech balkánských zemích na balkánské trase. Nejaktivnější bylo v tomto ohledu Maďarsko, které obehlo své hranice se Srbskem a Chorvatskem plotem s žiletkovým drátem a na kontrolu pohraničí nasazovalo termovize a cvičené psy. Právě Maďarské bezpečnostní složky a azylový systém obecně proslul špatným až protiprávním zacházením s migranty. Někteří policisté si za své jednání vysloužili u soudu peněžité tresty. Jelikož se začaly případy ohlášených napadení policií množit začaly vznikat mnohé výzkumy mapující tyto případy (Border violence 2016). K násilí ze strany policie často docházelo v Bulharsku a v roce 2018 přibývalo mnoho hlášených případů z Chorvatska.

Při zimních teplotách je velice obtížné se pokoušet překročit hranice do Itálie a chorvatská hraniční stráž tak měla čas na přenesení svých pozic i na trasu z Bosny. Podle některých informací navíc došlo k obměně policejních oddělení a do hraničních oblastí byli převeleni zejména „zlí“ policisté. Před zimou bylo hlášeno obrovské množství policejního násilí, kdy byly zadrženým migrantům znehodnocovány mobilní telefony a byli biti zejména do oblastí stehen, aby se zamezilo možnosti chůze. Tyto praktiky mají zřejmě sloužit jako odstrašení před dalšími pokusy. Csaba Szaló ve své knize *Transnacionální migrace* parafrázuje Michaela Kearneye když popisuje pohraniční oblasti, jako místa kde se uvolňuje kreativní energie lidského jednání. Ačkoliv Kearney (Kearney 1991 in Szaló 2007) toto tvrzení použil v kontextu hranic Mexika a USA v osmdesátých letech to co se začalo odehrávat na jihovýchodní hranici EU může být dobrým příkladem toho, jak dokáže tato „kreativita“ překročit povinnosti příslušníků pohraniční stráže. Szaló následně psal o proměně identit lidí žijících v pohraničí. V tomto případě se tedy z řadových policistů stávají strážci pořádku

na pomezí EU. Mají moc nad tím, koho fyzicky potrestají, vrátí zpět za hranici nebo komu umožní naplnit jeho práva zažádat na území EU o azyl. V očích migrantů jsou to spíše lovci lidí než strážci zákona. Naopak z migrantů, kteří mají v mnoha případech za normálních okolností nárok na statut azyllanta s nutnou ochranou před návratem do vlasti, který by je vystavil ohrožení života se v pohraničí stává „lovná zvěř“, škodná. Ze své podstaty svým nelegálním bytím na území státu popírají jeho suverenitu v oblasti kontroly toho, kdo se na jeho území smí nacházet, což vede k jejich vracení za státní hranici bez jakéhokoliv individuálního prošetřování jejich případů. Alespoň policie hlavně v Maďarsku a Chorvatsku s migranty takto nakládá a vzhledem k toleranci, které se jim při tomto jednání dostává ze strany jejich nadřízených policistů, úředníků i politiků je na místě se ptát do jaké míry tuto politiku přijímají i samotné vlády.

Přes tyto informace obecně kolující mezi migranty i dobrovolníky mi během natáčených rozhovorů Godwin i pan Omar naznačili, že se policie dopouští násilí zejména na migrantech odmítajících spolupracovat. Ti se buď pokoušejí o útěk nebo odmítají následovat pokyny policistů, kteří je dovezou zpět na státní hranici a pošlou je směrem odkud přišli. Nelze tedy zobecňovat, že se policie chová násilně, ale spíše bych hledal příčinou ve frustraci obou stran, kdy migranti po mnoha nezdařených pokusech již nechtějí být opět vráceni do srbských či bosenských uprchlických zařízení a také na straně policistů, kteří neustále řeší ten samý problém mnohdy i opakovaně se stejnými lidmi, a proto se uchylují k tvrdším praktikám.

9 Frustrace

Jedná se z mého pohledu o jeden z nejzásadnějších aspektů celého tématu. Po počáteční euforii, kdy byl v roce 2015 koridor do západní Evropy takřka bez překážek, přišlo mnoho opatření a restrikcí. Důsledkem bylo uzavření hranic států EU a svým způsobem uvěznění běženců v sousedních státech. Ti, z různých důvodů bez platného průkazu totožnosti nemohou pokračovat v cestě kupředu ani zpět. Mnoho lidí mi povědělo, že v rodné zemi prodali celé domy či hospodářství, aby měli na zaplacení převaděčům. Jiným se na cestu složila široká rodina a cítili povinnost nezklamat své příbuzné. Pokud jim však peníze došly v Srbsku byli odkázáni na milost úřadům. Není proto divu, že mnozí vnímají uvíznutí v jednom ze záchytných center jako selhání. A to buď své osobní nebo ze strany evropských úřadů, do kterých vkládali své naděje. Míra psychického vyčerpání pak již závisí na konkrétních místech jejich pobytu. Mnoho případů pokusů o sebevraždu, některých úspěšných, se proto objevovalo v Maďarsku (John 2016), kde jsou podle dostupných informací podmínky v detenčních zařízeních na úrovni nápravných zařízení. Další případy se objevily také v řeckých táborech, zejména v Morii na ostrově Lesbos. (Clark 2019)

Otřesného zacházení ústíciho v sebevraždy se běžencům dostává také v občanskou válkou zmítané Libyi. (Hayden 2018)

Mnozí migranti, jež trávili zimu roku 2016 v halách železničních skladů zasněženého Bělehradu tak po druhé zimě v Srbsku začali pociťovat frustraci z neřešitelnosti svého problému. Většina pokusů o game končila nezdarem a navrácením zpět do Srbska s bolestivými vzpomínkami a úspěšných přechodů ubývalo. Na jaře roku 2018 se zdálo, že migranty v Srbsku nečeká v nejbližší budoucnosti žádná změna oproti šedi uprchlických táborů. A tak bylo třeba hledat nové způsoby překonání Chorvatska při cestě hlouběji do Evropy. Mezi migranty se tak začaly šířit zvěsti, že nová cesta by mohla vést přes sousední Bosnu a Hercegovinu, odkud je to do slovinské Lublaně méně než 200 kilometrů. Během jara a léta se tak do Bosny přemístilo na 10 000 lidí ze srbských a řeckých táborů. Ti našli útočiště zejména v hlavním městě Sarajevu a v severozápadním kantonu Una-Sana při hranici s Chorvatskem. Migranti využívají méně střežené hranice k co nejkratší cestě do Itálie. Bosenská vláda nicméně nebyla obecně na vzniklou situaci připravena a řešení ponechala na IOM, místních pobočkách Červeného kříže a charitativních organizacích. Jelikož se jednalo o nepřehlednou situaci s nejasně vytyčenými cíli v rukou dílčích aktérů, přípravy táborů a jejich naplnění společně s registrací se daly do pohybu až v průběhu listopadu 2018.

Během podzimu také došlo ke zvýšení kontrol dopravních prostředků na trase ze Sarajeva do Bihaće a Velike Kladuše. Kanton Una-Sana je navíc součástí federace Bosny a Hercegoviny sousedící s kantonem Banja Luka. Ten spadá pod vedení samosprávy Republiky Srpske, a tudíž pod jinou vládu, jež by se měla problémem zabývat. Přímým důsledkem bylo několik desítek lidí čekajících na zřízení autobusu do tábora u Sarajeva. Ti byli drženi nedaleko města Ključ za nepřetržitého dohledu policie na odpočívadle při hranici obou kantonů.⁵ Vzhledem k probíhajícím podzimním volbám se vynořily spekulace poukazující na napjaté vztahy živené nárustem srbského nacionalismu v regionu po zvolení populistického nacionalisty Milorada Dodika do kolektivního prezidentství (Voxpot 2018). Tyto tendence jen poukazují na to, jak nepřehledná situace v Bosně je, migranty a jejich situaci vládní složky tedy řeší spíše výjimečně.

Takovéto zacházení s lidmi nevyhnutelně vede k pocitům křivdy a beznaděje.

5 Vzhledem k nejasným příkazům a výsledné nečinnosti státních složek se na zřízení dopravy pro zadržené migranty složili obyvatelé Ključe prostřednictvím sbírky místního Červeného kříže. Jednalo se o osoby zadržené v autobusech, ale také v ulicích Bihaće. Někteří měli registrační karty z tábora Bira a rodinné příslušníky či předepsané léky v Bihaći.

10 Pašeráci

Vzhledem k rozvětveným strukturám pašeráků a ilegálních skupin v zemích bývalé Jugoslávie nemusí být náhodou, že migranti zvolili jako další bod na mapě město Bihać. Jedná se o hlavní město una-sanského kantonu a v současnosti hostí na svém okraji největší současný uprchlický tábor v zemi o kapacitě přes dva tisíce lidí. Město leží na letité trase drogových pašeráků převážejících zejména heroin a marihuanu. Může to nasvědčovat tomu, že lokální kriminální skupiny spatřily v migrantech uvězněných v sousední zemi finanční potenciál a rozhodly se šířením zvěstí přimět migranty k příchodu na jejich trasu. Krajina je zde navíc velmi členitá a je tak možné překročit hranici v naprostém utajení. Hrozbou pro migranty jsou zde však špatně zmapovaná minová pole, a proto je pěší postup přes bosenské území velice obtížný.

Mezi migranty v táborech jsou podmínky, praktiky i identita kontaktních pašeráků obecně známé. Migranti i zaměstnanci srbského komisariátu mi navíc potvrdili přítomnost pašeráků přímo v táborech, pro případné zákazníky tedy není žádný problém se s nimi dostat do kontaktu. Cena cesty ze Srbska do Itálie činí 3500 eur. Někdy celé rodiny přicházely do Srbska z Afghánistánu či Iráku a podle svých slov celou cestu absolvovaly s pašeráky, kterým platily za každého člena rodiny zvlášť. Zajímavým úkazem je, jak si tento byznys dokáže sehnat svou „klientelu“. Často právě z Afghánistánu přicházeli migranti – často mladíci staří méně než 18 let, kteří prošli celou cestu s pomocí pašeráků. Již se ale psal rok 2017 a migrační vlna dávno ztratila svou sílu. Hranice se zavřely a mladíci právě z Afghánistánu, Íránu, Pákistánu nebo zemí severní Afriky stále přicházeli s vírou, že najdou své místo v bohaté Evropě. Mnohdy jsme si s ostatními dobrovolníky pokládali otázku, co je vede k takové cestě, když už tolik jejich krajanů narazilo na uzavřené hranice a svůj život přežívají v táborech na srbském venkově. Z hlediska azylových posudků mladíci ze zemí, které nejsou přímo ve válečném stavu, osamocení, a tedy zcela poslední na potenciálních seznamech přijímaných migrantů žádajících o azyl. Nakonec začalo vycházet najevo, že právě pašeráci dokážou být tou hybnou silou, jež vykresluje Evropu jako to pravé místo pro život plné příležitostí a přepychu. Využívají špatných životních podmínek a potenciálního nebezpečí, které jim doma hrozí a stavějí ho do kontrastu s „bezstarostným životem Evropanů“, aby nalákali nové zákazníky.⁶ Jedná se tedy o neustálou reprodukci orientalistického pojetí vztahu Blízkého východu a Evropy. (Said 1978) Někteří zmínění mladíci byli údajně na počátku cesty přesvědčení o tom, že v Evropě vystudují vysokou školu ve svém oboru. Místo toho po dvou letech v uprchlickém táborech a desítkách pokusů o přechod hranic ztráceli ideály, které je do Evropy přivedly.

⁶ Sebevražedné útoky jsou například v Afghánistánu na denním pořádku a mnoho lidí v táborech zmiňovalo tento fenomén jako hlavní důvod proč nechtěli dále setrvávat ve své vlasti. Je to zcela legitimní obava, ale nevysvětluje, proč jsou odhodlaní dostat se například do Švýcarska a požádat tam o azyl přesto, že tam zrovna nikoho neznají.

Ve snaze o získání výpovědi někoho, kdo se podílel na organizaci pašování lidí jsem se pokoušel o navázání kontaktu se dvěma migranty, kteří se v minulosti v pašování angažovali a nyní žijí v Itálii. Nejprve souhlasili se zaznamenávaným rozhovorem, následně se však oba omluvili, že se obávají o své bezpečí a od rozhovoru ustoupili. Požádal jsem tedy pana Omara, zda by mě dokázal spojit s některým z pašeráků v táboře. Následně, když jsme se sešli za účelem natáčení, pan Omar přivedl mladíka, se kterým jsme se v táboře často vídali a celá situace budila spíše podezření. Následně jsme natočili velice svižný rozhovor, ze kterého nevzešlo o nic více informací, než co vědí běžní obyvatelé tábora nebo ti kdo jejich služeb využili. Po telefonu pak pan Omar řekl, že se jednalo o planou snahu vyhovět a nějakým způsobem se revanšovat nám, jakožto dobrovolníkům a skutečné pašeráky by v takové situaci nedokázal zprostředkovat. Naštěstí jsem i dotyčného „herce“ z tábora znal a nijak jsem tím neohrozil svůj terén. Celý příběh ale vypovídá mnohé o nedosažitelnosti těchto skupin, které by pro práci na tomto výzkumu mohly být velice cenným zdrojem informací.

Mezinárodní síť pašeráků lidí se pak podle výpovědí migrantů skládá s lokálních skupin vzájemně spolupracujících, a pracujících na dobře známém území. Platby probíhají zpravidla prostřednictvím blokových bankovních převodů a mohou probíhat prostřednictvím důvěryhodných přátel v táboře nebo příbuznými z domova. Pokud pašerák jednou peníze obdrží, zpravidla zákazníkovi ručí za dosažení smlouvené destinace, tudíž se i s pašeráky může přechod hranic opakovat několikrát, zákazník již však nic navíc neplatí.

Farhad však například vypověděl, jak hrubé zacházení zažívali migranti v rukou pašeráků při přechodu Íránu a či Bulharska. Lidé byli drženi ve stísněných podmínkách několik dní s malými přiděly vody a jídla. V případě, že nebyli schopni či ochotni platit smlouvené peněžní částky, byli mučeni a bití, dokud platby nezprostředkovali. Podle některých výpovědí pak docházelo během cesty s pašeráky také k zaviněným či nezaviněným úmrtím.

Podnětný přístup k otázce pašování lidí vznesl opět Michael Dummett: „Tito zprostředkovatelé jednají skutečně zločinně, když své klienty vystavují riziku smrti nebo od nich žádají přemrštěné poplatky; nevole k nim by se však neměla přenášet na ty, které zneužívají. Jejich služeb by člověk nepochybně neměl využívat, pokud existuje alternativa, často však žádná není. Kombinace tvrdých zákonů omezujících imigraci a drastických opatření, jež mají bránit častému příchodu uprchlíků vede k tomu, že lidé prchající před děsivými a neúnosnými podmínkami nemají jinou možnost úniku: za existenci zatracovaných pašeráků lidí do velké míry mohou vlády jako tvůrci překážek, které vyděšeným lidem pomáhají obějit právě tyto pašeráci. Zprostředkovatelé nabízejí služby, které jsou kvůli svévoli britské vlády a vlád dalších evropských zemí nutné. Ochota zaplatit velké sumy za tyto služby svědčí o zoufalství těch, kdo tak činí. Zaslouží si tedy soucit, nikoli trest. Je nepochybně správné je vypátrat, ovšem ne proto, abychom je uvěznilí nebo

neprodleně vrátili, odkud přišli, ale abychom je vyslechli a posoudili jejich žádost o přijetí.“ (Dummett 2016: 65) Na základě těchto myšlenek lze říct, že pašeráctví je problémem selhání států v oblasti migrační politiky. Ten nelze vyřešit pouhým zatýkáním jednotlivých zapojených skupin, jelikož dokud bude po těchto službách poptávka, budou na jejich místo nastupovat noví zprostředkovatelé.

11 Audiovizuální příloha

Dokument, který je přílohou této diplomové práce je postaven zejména na audiovizuálních záznamech výpovědí výše zmíněných respondentů. Rozhovory probíhaly na různých místech se zohledněním probíraných témat a momentálních možností. Z hlediska natáčení i postprodukce se jednalo o poměrně náročný úkol. Mnoho fotografů i filmařů přede mnou i po mě pořídilo bezpočet působivých snímků. Některé vynikly svou surovostí či brutalitou, jiné zase estetičností. Drtivá většina z nich vznikla za účelem zachycení senzace, která podryvá neměnnost evropského prostředí. Obraz uprchlíka na sebe za krátkou dobu nabalil mnoho stereotypů. Já se naopak potřeboval oprostít od formování tohoto profilování průměrného uprchlíka. Potřeboval jsem odstínit projevy stereotypizace a z přirozeného obrazu člověka vytvořit konstrukci migranta zevnitř. Jak popisuje Tomáš Petrů „Ve filmu jakkoli doměle objektivním je tvůrčím Já konstruován jiný. Divácké Já je konfrontováno s Jiným (tento Jiný je už symbolickou figurou, vytvořenou nahlédnutím „za“ tvář Druhého) a ze setkání se symbolickým Jiným může být nahlíženo ono transcendentní Jiné.“ (Petrů 2011: 78) Do značné míry mi v tom pomohla dobrovolnická činnost, během které se člověk uvolnil v tak „exotickém“ prostředí. Měl jsem díky tomu možnost rychle poznat každodenní život migrantů, a navíc jsme si na sebe vzájemně zvykli a chovali se přirozeně.

Dokument byl z hlediska záběrů z terénu poměrně komplikovaný, jelikož v táborech je zakázáno pořizovat jakékoliv záznamy bez vědomí a povolení komisariátu. To získávají většinou pouze novinářské týmy. Bylo tedy možné natáčet pouze mimo tábor, navíc jen za předpokladu, že se informace o mé činnosti nedostanou k pracovníkům Komisariátu. Příkladem může být zmíněný incident, kdy bylo naše vozidlo spatřeno před squatem Grafosrem. Obecně si tak komisariát vytvořil v okolí tábora nevyřčený monopol na kontrolu nad zachycováním migrantů a má práce na výzkumu ohrožovala postavení české dobrovolnické organizace v uprchlickém táboře. Natáčení rozhovorů i prostřihů tak nuceně probíhalo převážně v ústraní mimo dohled komisariátu monitorujícího pobyt migrantů ve městě. Nepodařilo se tedy zaznamenat v plném rozsahu vypovídající záběry o každodenním životě migrantů uvnitř a v blízkém okolí tábora. Jelikož se jedná o stěžejní lokaci celé práce, vnímám tento fakt jako největší selhání při snaze o nashromáždění materiálu s odpovídající

výpovědní hodnotou pro svůj dokument.

Původním plánem při formování myšlenky tohoto dokumentu bylo zachycení situace, ve které se nacházejí migranti poblíž srbsko-chorvatské hranice. Od začátku se na práci podílel koordinátor českého týmu Milan Votypka, se kterým jsem spolupracoval při plánování a realizaci rozhovorů. Následně po uskutečnění prvních rozhovorů a vytypovanými respondenty se začalo ukazovat, že nepůjde o zachycení jednoho místa v určitém čase, ale bude se naopak jednat o dlouhodobější práci s větším rozsahem. Z výpovědí migrantů i pracovníků různých organizací se ukázalo, že nejde zdaleka jen o vztah migranta a hranice, ale jedná se o široké soukolí vzájemně se ovlivňujících struktur. Bylo tedy třeba záměr rozšířit o zachycení podílu pašeráckých sítí a policie na celkové situaci migrantů v regionu. Podíváme-li se výše v zainteresovaných strukturách, je třeba také zahrnout určité mezníky na poli evropské i mezinárodní politiky a práci nevládních a neziskových organizací od velkých zavedených institucí jako je IOM nebo Červený kříž až po malé nevládní organizace v první linii. Všichni tito činitelé jsou momentálně nejbližší jádru problému a za více či méně úspěšné vzájemné koordinace se snaží nastalou situaci řešit.

11.1 Kamera

Během natáčení jsem se vypořádával s různorodými podmínkami. Lokace rozhovorů se velice lišily, natáčelo se uvnitř místností i v noci, venku v pohybu. Úskalím pořizování záznamů v interiérech se ukázaly být zejména zvuková kvalita záznamu a vypořádání se s umělým osvětlením. Při natáčení v noci se logicky ukázalo být překážkou nízké osvětlení s čímž se vzhledem k situaci a riziku odhalení pohraniční policií nedalo nic dělat prostřednictvím umělého přisvětlování. Vznikl tak zrnitý záznam s vysokou citlivostí ISO, nicméně jasnou výpovědní hodnotou a atmosférou přibližující situaci migrantů v okolí státní hranice. Během natáčení tedy vystávalo mnoho komplikací, se kterými bylo třeba se individuálně vypořádat.

Většinu materiálů jsem pořizoval na digitální zrcadlovku. Zpočátku za využití objektivu s pevným ohniskem 35 mm, ten se však ukázal být vhodným pro specifické situace jako zabírání detailů tváře či experimentování se zaostřováním. V roce 2018 jsem proto již pracoval se zoomovým objektivem v rozsahu 24-70 mm, který se ukázal být vcelku všestranným, a navíc mi umožnil záznam na full frame snímač, a tedy širší perspektivu při natáčení větších celků. S fotoaparátlem jsem natáčel z ruky, ze stativu i s využitím flycam konstrukce. Záběry ze zrcadlovky jsou z pravidla ochuzeny o stabilizační systémy, a tak bylo složité v některých situacích stability dosáhnout. Nicméně roztřesená kamera se neukázala být ve většině případů rušivým elementem a obecně je v žánru dokumentu často přítomná.

O zvukový záznam se ve většině případů postaral externí stereo rekordér. Ukázalo se mnohdy komplikované obsluhovat zrcadlovku i rekordér současně během pořizování záznamu, a

tak se kontroly rekordéru ujal Milan. Obecně byl pořízen kvalitní zvukový materiál, vhodný pro postprodukční zpracování. Největším problémem se ukázala být ozvěna v místnosti při nahrávání prvního rozhovoru s Bahou.

Jistě jsem užitými metodami záznamu nevyčerpal škálu možných postupů. Problematika natáčení přechodu hranic se za uplynulých pět let na hranici EU nijak nezměnila. Z dříve nemyslitelného tabu se však dnes stává díky kreativitě a technologickým možnostem určité zakázané ovoce mezi žurnalisty. Ve svém okolí jsem zaznamenal minimálně dva případy, kdy se žurnalisté vydávali po boku migrantů natočit či nafotit game. Mimo to existují různé klíčky, jak se nevystavovat přímému nebezpečí zadržení. Nelze však překračovat etická rizika spojená s ohrožením migrantů. Je zapotřebí vždy důkladně zvážit veškeré možnosti a individuální úskalí takového počínu. Touha po senzačních záběrech nesmí poškodit osoby, které jsou objektem našeho výzkumného zájmu.

12 Závěr

Tento výzkum odkryl určité mantinely práce s tématem migrace při využití metody zúčastněného pozorování. V žádném případě by nebylo možné poskytnout takový vhled do situace migrantů na Balkáně, pokud bych byl jen nezávislým výzkumníkem vyhledávajícím kontakt s migranty. Pozice dobrovolníka mi do jisté míry svazovala ruce, když jsem narážel na odpovědnost vůči organizaci, pod kterou jsem působil. Na druhou stranu jsem snáze získal důvěru migrantů a spolupráce s neziskovými organizacemi mi umožnila návštěvy různých míst a táborů. Díky působení v centru dění jsem se dostal k mnoha zákulisním informacím, z nichž některé nelze v této práci zmiňovat, jelikož by mohly mít za následek ohrožení některých lidí zapojených do práce s migranty.

V úvodu jsem stanovil otázky, jimiž se tento výzkum zabýval a pokusil se na ně odpovědět. Role hluboce zakořeněné nestability na Balkáně má na řešení situace migrantů nesporný vliv. Jasně příklady lze nalézt na srbsko-chorvatské hranici i uvnitř Bosny a Hercegoviny. Pozice Chorvatska jakožto hraničního státu EU, země sousedící se Srbskem a také jako suverénního státu je komplikovaná. Je logické, že se tato země snaží vyvarovat hromadění migrantů na svém území. Způsob, jakým vrací zachycené migranty do Srbska, mnohdy bez běžně vyžadovaných procedur, přitom naznačuje neochotu podílet se na společném regionálním řešení. Chorvatsko, členský stát EU, je povinen postupovat podle společné evropské politiky a bránit migrantům v pohybu hlouběji na západ. Je přitom zřejmé, že by se z pohledu migrantů jednalo jen o další tranzitní zemi. Státy EU přitom „odkládají“ migranty mimo své území bez jasného plánu, jak s nimi bude naloženo. Tím

nahrávají nezákonnému byznysu pašeráků, tím spíše pokud tyto lidi drží v oblasti zatížené obecně kriminalitou. Tímto se dostáváme k druhé otázce tohoto výzkumu. Evropa si prostřednictvím médií i politických výroků projektuje určitý obraz migrantů sama. Pokud jako kontinent odmítne odpovědnost za tyto lidi, může si je z dlouhodobého hlediska poštvat proti sobě. Samozřejmě nemůže zabezpečit každého migranta, který bude mít zájem využívat všech výhod starého kontinentu, nicméně zde chybí jakýkoliv dialog nutný k posunu situace. Lidé, kteří uvízli na Balkánské trase nikam nezmizí a pro mnohé není řešením se vrátit do země původu kde se zbavili všech hmotných statků či dostali půjčky od svých rodin. Je nutné, aby se evropské politické špičky postavily k tomuto problému čelem, v opačném případě si vypěstují na prahu EU zahořklé nomády, kterým byla odepřena šance vést život s jistotami nutnými k uspokojení základních potřeb. Jak uvádí Zygmunt Bauman ve své knize *Cizinci před branami*, stojíme na rozcestí, kde si musíme uvědomit, že globalizace není výsadou hrstky západních zemí, ale její principy zahrnují i ty obyvatele naší planety, kteří mají startovní čáru v zemích třetího světa. V situacích jako je novodobý příliv migrantů je skutečně nutné naučit se žít bok po boku a dokázat vzájemně využít svůj potenciál. (Bauman 2017: 56) Varováním mohou být nepokoje šířící se řeckými ostrovy v reakci na neudržitelnou situaci s uprchlickými tábory mimo pevninu i posilování volebních preferencí nacionalistických stran napříč Evropou. Pro zvládnutí migrace je nutné přestat stavět přesvědčení na rozdílných povahách různých kultur, a naopak se snažit nacházet a prohlubovat podobnosti. Evropa si pro to musí vytvořit spolehlivé, akceschopné struktury a uvědomit si, že i když se téma uprchlictví stáhlo z titulních stran zpravodajů, jedná se o tisíce skutečných lidí, kteří vyčkávají v provizoriu každým dnem.

Bibliografie

Bauman Z. 2017. *Cizinci před branami*. Olomouc: Broken books

BBC 2010. *Gaddafi wants EU cash to stop African migrants*. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-11139345> [8. 2. 2019]

Bonifazi, Mamolo 2004. *Past and Current Trends of Balkan Migrations*. Espace, populations, societies 3: 519-531. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/eps/356?file=1> [7. 5. 2018]

Border violence 2016. *Border violence monitoring*. Dostupné z: <https://www.borderviolence.eu/> [8. 2. 2019]

Border violence 2017. *The Croatian case*. Dostupné z: <https://www.borderviolence.eu/> [8. 2. 2019]

Borić, S., S. Š. Šabić 2016. *At the Gates of Europe*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.

Clark L. 2019. *Inside the EU refugee camp driving people to suicide*. Dostupné z: <https://www.msf.ie/article/inside-eu-refugee-camp-driving-people-suicide> [2. 4. 2020]

Conant 2015. *The World's Congested Human Migration Routes in 5 Maps*. Dostupné z: <https://news.nationalgeographic.com/2015/09/150919-data-points-refugees-migrants-maps-human-migrations-syria-world/> [8. 2. 2019]

Dummett M. 2016. *O přistěhovalectví a uprchlicích*. Praha: Filosofia

Frühbauerová, P., Džestr, Hrubanová, K., Malířová, E. 2016. *Lidé v pohybu: metodika pro práci s tématy uprchlictví a migrace*. Praha: Junák – český skaut, Tiskové a distribuční centrum

Hayden S. 2018. *Inside Libyan detention 'hell' where refugee burned himself alive*. Dostupné z: <https://www.aljazeera.com/news/2018/11/libyan-detention-hell-refugee-burned-alive-181110102329706.html> [13.11. 2018]

Ivanová, K., Olecká, I. 2010. *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc

John T. 2016. *Hungary Has Created a Cruel System to Deter Migrants, Says Amnesty*. <https://time.com/4508120/hungary-refugees-amnesty-report/> [2. 4. 2019]

Komesarijat za izbeglice i migracije Republiki Srbske 2014. *About us*. Dostupné z: <http://www.kirs.gov.rs/articles/aboutus.php?lang=ENG> [8. 2. 2019]

Masníková, H. 2010. *Problematika nucené migrace z antropologické perspektivy: Vnitřní vysídlení v Ázerbájdžánu*, Antropowebzin 3: 271-272. Praha: AntropoWeb.

Ministerstvo vnitra ČR. *Ministerstvo vnitra pomůže dalším státům*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/ministerstvo-vnitra-pomuze-dalsim-statum.aspx> [7. 2. 2019]

Petráň T. 2011. *Ecce Homo*. Pardubice: Univerzita Pardubice

Said E. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon

Samso J. 2015. *Serbia feels "under attack" after Croatia shuts border*. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/migration-serbia-croatia-refugees-yugoslavia-borders/> [16. 5. 2020]

Samuels, Birnbaum 2015. *From west to east, Europe tightens borders as refugees scramble*. Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/world/border-controls-tighten-across-europe-in-bid-to-stem-refugee-flow/2015/09/14/ac05d804-5a62-11e5-8475-781cc9851652_story.html?noredirect=on&utm_term=.4041bffddf4b [8. 2. 2019]

Scheu H. Ch. (ed.) 2011. *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium

Surk, Castle 2015. *Migrants Diverted to Slovenia After Hungary Closes Border*. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2015/10/18/world/europe/hungary-closes-border-changing-refugees-path.html?hp&action=click&pgtype=Homepage&module=second-column-region®ion=top-news&WT.nav=top-news> [8. 2. 2019]

Szaló C. 2007. *Transnacionální migrace*. Brno: CDK

The Guardian 2015. *Macedonia declares state of emergency to tackle migrant crisis*. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/20/macedonia-state-of-emergency-migrant-crisis> [8. 2. 2019]

Uherek Z., Ošťádalová Š., Hanousková V., Günter V. 2016. *Migrace: historie a současnost*. Ostrava: PANT

Ullah A. 2017. *The tragic death of a six-year-old refugee in Serbia*. Dostupné z:
<https://www.aljazeera.com/news/2017/12/tragic-death-year-refugee-serbia-171206120406637.html#:~:text=Croatian%20police%20took%20them%20to,was%20killed%20on%20that%20journey>. [12. 4. 2019]

Voxpot 2018. *Bosna – Mezi srbskými nacionalisty*. Dostupné z:
<https://www.voxpot.cz/reportage/bosna-mezi-srbskymi-nacionalisty/> [12. 6. 2019]